

ฉายภาพ “ยอง” ในมุมมองของละอ่อน: การประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ผ่านสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชน ชุมชนวัดประตูป่า อ.เมือง จ.ลำพูน¹

อภิรักษ์ ธรรมเสนา

บทคัดย่อ

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงทดลองเพื่อศึกษาการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนในชุมชนวัดประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ด้วยการให้กลุ่มเยาวชนผลิต “ภาพยนตร์สารคดีชุมชน” เล่าเรื่องราวของชุมชนประตูป่า ผลการศึกษาพบว่า “ความเป็นยอง” ในสำนึกรับรู้ของกลุ่มเยาวชนถูกนิยามความหมายโดยสัมพันธ์กับประสบการณ์ของกลุ่มเยาวชนเอง ทั้งในฐานะที่เป็น “คนใน” ของชุมชนท้องถิ่นและในฐานะที่ได้มีประสบการณ์สัมพันธ์กับชุมชนภายนอก “ความเป็นยอง” ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนจึงมีความยืดหยุ่น สัมพันธ์กับประสบการณ์ที่หลากหลายของตน สารคดีชุมชนที่ถูกผลิตขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนจึงเป็นทั้งการ “ผลิตซ้ำและสร้างใหม่” (reproduction and reconstruction) ของอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในสังคมท้องถิ่นเมืองลำพูน นอกจากนี้ ยังพบว่า กระบวนการผลิต “สารคดีชุมชน” เป็นเสมือนกระบวนการถ่ายโอนภาระการสืบทอดอัตลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นชุมชนวัดประตูป่า จากกลุ่มผู้สูงอายุในวัยที่เริ่มจะร่วงโรยมาสู่กลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ที่จะรับหน้าที่ในการเล่าขานเรื่องราวของชุมชนคนองวัดประตูป่าต่อไป สารคดีชุมชนที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการบันทึกเรื่องราวของชุมชนจากมุมมองของกลุ่มเยาวชนเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็น “สื่อ” ที่จะสืบทอดอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ให้คงอยู่คู่กับชุมชนชาวองวัดประตูป่าต่อไปอีกด้วย

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, ความเป็นยอง, สารคดีชุมชน, ชุมชนวัดประตูป่า, มานุษยวิทยาทัศนศึกษา

Abstract

This research aims to study the process of producing Yong Identity among the teenager at Wat Pratupa in Lumphun Province, by asking them to produce a documentary VDO about their society. The result found that youngster defines the Identity of Yong by their own experience. Everyone characterizes themselves as an insider and as a person who has various experiences of interaction with outsiders. That is the reason why the construction of the Yong identities from these young adults is more flexible than originated Yong. These documentaries were both reproduction and reconstruction of their identities inside their community in Lumphun.

However, the process of their VDO production is the procedure of passing the Yong culture in the Wat Pratupa community from the elderly to the younger. In conclusion, the documentary VDO is not only narrate the story of Yong from the young's perspective, but also accomplish as a channel to preserve and pass along the Yong Identity to the group of Yong in Wat Pratupa community.

Keyword: Identity, Yongness, Documentary VDO, Wat Pratupa community, Visual Anthropology

บทนำ

การก่อตัวขึ้นของอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” เกิดขึ้นท่ามกลาง กระแส “ท้องถิ่นนิยม” ที่เติบโตขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2530-2540 ซึ่งส่งเสริมกระบวนการสร้าง “คุณค่า” ให้กับความเป็นท้องถิ่น ด้วยการกระตุ้นให้ผู้คนในท้องถิ่นกลับไปค้นหารากเหง้าและภูมิปัญญาของตนเอง จนเกิดเป็นกระแสหรือฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมาในที่สุด สำหรับกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” มีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบตั้งแต่ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 ทั้งในระดับวิชาการที่มีการจัดเสวนาวิชาการเกี่ยวกับคนยองขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2536² (วิไลภรณ์, 2536: 63) และมีการจัดมาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะปี 2548 ซึ่งเป็นวาระครบรอบ 200 ปี การตั้งถิ่นฐานชาวยองในเมืองลำพูน มีการจัดการสัมมนาต่อเนื่องตลอดทั้งปี กระทั่งกลุ่มคนยองได้รวมตัวกันตั้งเป็นสมาคมชาวยองจังหวัดลำพูนขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาวยอง ก่อนที่จะจัดตั้งเป็นสมาคมชาวยองในปี 2550 (วิทย์ จันทร์เอี่ยม, สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2553) นอกจากนี้กลุ่มนักวิชาการท้องถิ่นและชาวยองบางกลุ่มยังรวมตัวกันจัดตั้งวิทยาลัยไต่ยองขึ้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2552 เพื่อเป็นศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชาวยอง โดยมีแผนจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรี-เอก³ (ประวัติการก่อตั้งวิทยาลัยไต่ยอง ใน <http://www.Taiyongcollege.com/TY5.html> สืบค้นเมื่อ 4 พฤษภาคม 2553) ขณะในระดับชุมชนท้องถิ่นก็มีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบเช่นกัน เป็นต้นว่า เกิดการจัดประกวดธิดาชาวยองขึ้นในงานกาชาดและงานฤดูหนาวของจังหวัดลำพูนตั้งแต่ปี 2536 โดยผู้เข้าประกวดจะต้องแต่งกายด้วยชุดแบบชาวยอง (แสงวง, 2544: 167) รวมถึงการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชาวยอง ขึ้นที่วัดต้นแก้ว ต.เวียงยอง อันถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวยอง นอกจากนี้ยังมีการรื้อฟื้นประเพณีของชาวยอง เช่น ประเพณีตานสลากย้อม โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจัดเป็นงานประจำปีอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี

2547 (พระครูไพศาลธรรมมานุสิฐ, สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2553) นอกจากการเคลื่อนไหวในระดับวิชาการและชุมชนท้องถิ่นแล้ว ในปี 2553 ภาคราชการได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการจัดงาน “สืบสานตำนาน ยอง ลำพูน-ยองโลก” ขึ้นระหว่างวันที่ 27 กุมภาพันธ์-วันที่ 2 มีนาคม 2553 การจัดงานครั้งนี้เป็นความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจเพราะเป็นครั้งแรกที่มีความพยายามจะยกระดับ “ความเป็นยอง” ให้เป็น “อัตลักษณ์ข้ามชาติ” (transnational identity) ด้วยการสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนของเมืองลำพูนกับพี่น้องชาวยองที่เมืองของประเทศพม่า และเครือข่ายชาวยองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนล้านนา

อย่างไรก็ดี มีข้อน่าสังเกตว่ากระบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวที่นำโดยกลุ่ม “ปัญญาชน” ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวในระดับชุมชนวิชาการ ที่เป็นการรวมกลุ่มกันของนักวิชาการในการสร้างความรู้เกี่ยวกับคนยอง ขณะที่ในระดับชุมชนท้องถิ่นที่แม้จะเป็นการเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่น แต่แกนนำในการเคลื่อนไหวต่างเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นอดีตข้าราชการ หรือแม้แต่พระสงฆ์ที่มีการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยร่วมกันรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นชาวยองขึ้นในชุมชน ส่วนในระดับของหน่วยงานราชการก็เป็นการร่วมกันผลักดันให้เกิดการจัดงานสืบสานตำนานยองลำพูน-ยองโลก โดยกลุ่มหัวหน้าส่วนราชการที่มีเชื้อสายชาวยอง เป็นต้น ในแง่นี้หากพิจารณาในมิติของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” จึงผูกขาดอำนาจในการประกอบสร้างความหมายที่จะครอบงำการรับรู้ “ความเป็นยอง” ไว้กับกลุ่มปัญญาชนเท่านั้น

การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาเชิงทดลองที่จะให้กลุ่มเยาวชนในชุมชนชาวยองได้ทดลองประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นยอง” ผ่านการผลิต “ภาพยนตร์สารคดีชุมชน” ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้านี้

ที่การทดลองมอบบทบาทให้กลุ่มเยาวชนได้มีอำนาจในการประกอบสร้าง ความหมาย ซึ่งมีความน่าสนใจว่าในกลุ่มคนที่เคยเป็นฝ่ายตั้งรับ (passive) กับการครอบงำทางความคิดมาโดยตลอด เมื่อต้องมาประกอบสร้าง ความหมายในมุมมองของตนเองจะมีการต่อรองกับความมั่งและ/หรือความคิดที่ถูก ครอบงำมาก่อนหน้านี้อย่างไร ทั้งนี้กระบวนการผลิตสารคดีจะเผยให้เห็น ถึงกลไกของการประกอบสร้างความหมายของกลุ่มเยาวชนได้อย่างน่าสนใจ

“สารคดีชุมชน” กับการประกอบสร้างอัตลักษณ์

งานศึกษานี้ใช้ภาพยนตร์สารคดีเป็นพื้นที่ทดลองในการประกอบสร้าง ความหมาย “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประดู่ป่า สารคดี มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสื่อประเภทหนึ่ง ซึ่งความสำคัญของสื่อกับการ ประกอบสร้างอัตลักษณ์นั้น กาญจนา (2544) อธิบายว่า กระบวนการ สร้างและทำลายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ สื่อมวลชน ล้วนมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น โทรทัศน์มีบทบาทอย่างสำคัญใน การฉาย/สร้างภาพชนชาติต่างๆ อย่างต่อเนื่อง โดยการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ แบบในพิธีกรรม (ritualized symbol) ที่มีอิทธิพลต่อจิตสำนึกของคนใน ชาติเดียวกัน ตัวอย่างเช่น เนื้อหาของเพลงชาติไทยที่เปิดอยู่ทุกวันใน ช่วงเย็นของโทรทัศน์ทุกช่องก็คือ การพรรณนาอัตลักษณ์ของกลุ่มที่เรียก ว่า “ไทย” นั่นเอง

อย่างไรก็ดี ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องอัตลักษณ์และการใช้สื่อ ก็คือ เรื่องราวของคนกลุ่มน้อยมักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคนกลุ่มใหญ่ ดังนั้นเนื้อหาที่ผลิตออกมาผ่านสื่อก็มักจะคำนึงถึงแต่คนส่วนใหญ่ที่อยู่ใน สังคม ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงการก่อรูปอัตลักษณ์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง ทำให้เห็นความแตกต่างจากสังคมกลุ่มใหญ่ และมีความเป็นอิสระเพื่อที่ จะได้ปลดปล่อยกลุ่มของตนจากการถูกเหมารวมจากความเป็นรัฐชาตินั้นๆ

สำหรับงานศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อในการประกอบสร้างและสื่อสาร

อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยมีตัวอย่างให้เห็นจากกรณีงานศึกษาของ Daniel (1999) ที่ศึกษากลุ่มชาวปัญญาชนของอินเดียที่อาศัยอยู่ในหลายๆ ส่วนของเกาะอังกฤษ รวมถึงในเยอรมันและอเมริกา ได้ใช้โฮมวิดีโอในการติดต่อสื่อสารระหว่างหมู่ชาวปัญญาชนด้วยกัน วิดีโอเหล่านี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสังคมและทำหน้าที่ด้านการเมืองด้วยส่วนหนึ่ง กล่าวคือ ครอบครัวชาวปัญญาชนใช้วิดีโอติดต่อสื่อสารกับญาติๆ ที่ห่างไกลกัน หรือบางทีก็ใช้เป็นสื่อให้หนุ่มสาวรู้จักกัน และใช้เป็นเครื่องมือในการสอนด้านประเพณีและพิธีกรรมไปด้วยในตัว โฮมวิดีโอจึงเปลี่ยนตัวเองจากการเป็นสื่อภายในบ้านหรือสื่อส่วนตัวมาเป็นสื่อสาธารณะ ในแง่นี้จึงจะเห็นถึงความสำคัญของสื่อโฮมวิดีโอที่ไม่ได้เป็นเพียงการติดต่อสื่อสารกันเองภายในกลุ่มของชาวปัญญาชนผลิตภัณฑ์เท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่ในการสร้างและธำรงรักษาอัตลักษณ์ของชาวปัญญาชนที่ต้องอยู่ท่ามกลางอิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น

กรณีดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสื่อมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกอบสร้างความหมาย ในกรณีของสื่อสารคดีก็เช่นเดียวกัน หากแต่ความน่าสนใจของสื่อสารคดีอยู่ที่ สารคดีเป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยละเอียดตั้งแต่ต้นจนจบ โดยยึดหลักของความ เป็นจริง ขณะเดียวกันก็อาศัยเทคนิคต่างๆ หลายรูปแบบมาผสมผสานกันเพื่อให้เกิดจินตนาการที่ดีและจูงใจผู้ชมให้สนใจ อาทิ รูปแบบการบรรยาย บทสัมภาษณ์ บทสนทนา การใช้ดนตรีและเสียงประกอบอื่นๆ เพื่อเสริมความหมายที่สมบูรณ์ให้แก่ภาพที่ปรากฏทางจอโทรทัศน์ นั่นคือ นอกจากจะมุ่งเสนอข้อเท็จจริงแก่ผู้ชมแล้วยังมีความพยายามในการสร้างจินตนาการปะปนอยู่ด้วย (อรทัย, 2541) สารคดีจึงไม่ได้นำเสนอเรื่องจริงอย่างตรงไปตรง มาหากแต่นำเสนอโดยผ่านมุมมองของผู้ผลิตที่ต้องการส่งสารบางอย่างไปยังผู้ชม ดังกรณีงานศึกษาของ พรพรรณ (2549) ที่ศึกษาภาพตัวแทนของหญิงชราในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นคน”

พบว่าการสร้างภาพตัวแทนของหญิงชราถูกผลิตขึ้นผ่านกระบวนการที่มีกลวิธีการสร้างความหมายที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ผลิตกับหญิงชรา โดยผู้ผลิตมีอำนาจเหนือกว่าหญิงชรา และสื่อสารความหมายของหญิงชราจากจุดยืนของคนหนุ่มสาววัยทำงานที่มีการศึกษาดี อาศัยอยู่ในเขตเมืองและมีอำนาจในการสำรวจวิถีชีวิตของหญิงชราด้านต่างๆ

ความน่าสนใจของสื่อสารคดีดังกล่าวข้างต้นเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ผู้เขียนเลือกใช้สารคดีเป็นพื้นที่ทดลองให้กลุ่มเยาวชนประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นยอง” เนื่องจากกระบวนการผลิตสารคดีเป็นกระบวนการที่จะต้องสัมพันธ์กับข้อมูลความจริงเกี่ยวกับ “ความเป็นยอง” ชุดต่างๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนวัดประตูปา กลุ่มเยาวชนจะเลือกเอาข้อมูลความจริงชุดไหนมาใช้ในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ผ่านสื่อสารคดีที่ตนเองจะเป็นผู้ผลิตขึ้น รวมถึงจะติดต่อเติมแต่งข้อมูลความจริงที่ตนเลือกมานำเสนออย่างไร

อย่างไรก็ดี ในทางมานุษยวิทยาการผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประตูปา เป็นวิธีการศึกษาแบบหนึ่ง queเรียกว่า “มานุษยวิทยาทัศนศึกษา” หรือ “Visual Anthropology” ซึ่งในปัจจุบันได้รับการยอมรับว่าเป็นสาขาหนึ่งของมานุษยวิทยา พรธรราย (2546: 55) ได้กำหนดขอบเขตของ Visual Anthropology ไว้ใน 2 ลักษณะคือ การผลิตสารคดีเชิงชาติพันธุ์ (ethnographic film) และการใช้สื่อทางด้านภาพเป็นเครื่องมือในการศึกษา เก็บข้อมูล รวมถึงเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงภาพความจริงของกลุ่มคนที่ นักมานุษยวิทยาศึกษา ขณะที่อีกด้านหนึ่งเป็นการนิยาม Visual Anthropology ในขอบเขตที่กว้างขึ้นว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ประจักษ์ต่อสายตาและระบบของการผลิตและรับรู้สิ่งเหล่านั้น (visual forms and visual systems) ภายใต้บริบททางวัฒนธรรม

จากขอบเขตดังกล่าวข้างต้น ลักษณะการศึกษาของผู้เขียนอาจจัดให้อยู่ในขอบเขตที่สอง เนื่องจากการศึกษครั้งนี้ผู้เขียนไม่ได้เข้าไปเป็นผู้ผลิตสารคดีเองโดยตรง หากแต่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต คือ การเข้าไปให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตสารคดีแก่กลุ่มเยาวชน และให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองผลิตสารคดีด้วยตนเอง ในแง่นี้การศึกษาของผู้เขียนจึงเป็นการศึกษาถึงผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ประจักษ์ต่อสายตา โดยใช้สารคดีที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนเป็นพื้นที่ในการศึกษา “ความเป็นยอง” แม้ด้านหนึ่งการศึกษาของผู้เขียนจะเป็นกระบวนการที่เข้าไปสร้างสถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน โดยปรับเปลี่ยนกลุ่มผู้ประกอบสร้างความหมายมาเป็นกลุ่มเยาวชน ผ่านพื้นที่ทางการสื่อสารรูปแบบใหม่ที่ไม่เคยมีอยู่ในชุมชน แต่ผู้เขียนก็พยายามอย่างยิ่งที่จะไม่เข้าไปชี้นำในแง่ของเนื้อหาโดยให้อิสระแก่กลุ่มเยาวชน ในการเลือกประเด็น รูปแบบ และกลวิธีการนำเสนอ เพื่อให้ได้สารคดีชุมชนที่มาจากมุมมองและวิถีคิดของกลุ่มเยาวชนอย่างแท้จริง

ปาม่วงจุมหัวเวียงหละปูน: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนวัดประตูป่า

ชุมชนวัดประตูป่าถือเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ถูกฟื้นฟูขึ้นในยุคของการรื้อฟื้นเมืองลำพูนในสมัยของพระเจ้ากาวิละ เมืองดีและคณะ (2551) อธิบายว่าภายหลังการฟื้นฟูอาณาจักรล้านนาของพระเจ้ากาวิละ ในปี 2348 ผู้คนจากเมืองยองถูกเกณฑ์ให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองลำพูนสำหรับกลุ่มคนยองในชุมชนวัดประตูป่าตามประวัติกล่าวว่า เป็นกลุ่มคนเมืองยองที่ถูกเกณฑ์มาจากบ้านปาม่วง โดยมีครูบาเหล็กพระสงฆ์ชาวยองเป็นผู้นำ เมื่อตั้งถิ่นฐานแล้วชาวบ้านจึงนิมนต์ให้ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดประตูป่ารูปแรก สำหรับที่มาของชื่อหมู่บ้านมีตำนานเล่าว่า ระหว่างที่ชาวยองบ้านปาม่วงอพยพลงมาได้นำเอามะม่วงในหมู่บ้านมาเป็นเสบียงระหว่างการเดินทาง และเก็บเมล็ดของมะม่วงไว้เมื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่

ในบริเวณนี้แล้วจึงเอาเมล็ดมะม่วงที่เก็บไว้มาปลูกรอบหมู่บ้านเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ระลึกถึงถิ่นฐานบ้านเกิด ในอดีตชุมชนวัดประตูปาจึงมีชื่อเรียกว่า “บ้านปาม่วง” “ปาม่วงจุมหัวเวียงหละปูน” “ปาม่วงหลวง” หรือ “บ้านหลวง” ทั้งนี้หลักฐานเกี่ยวกับชื่อหมู่บ้านปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณที่อยู่ในหอธรรมของวัดประตูปา อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากชื่อหมู่บ้านได้เปลี่ยนมาเป็น “ประตูปา” เนื่องจากในอดีตผู้คนจากตัวเมืองลำพูนนั่งเรือทวนกระแสน้ำลำเหมืองไม้แดงผ่านทุ่งหลวงขึ้นมาถึงหมู่บ้านแห่งนี้ จะมองเห็นต้นมะม่วงจำนวนมากริมสองฝั่งลำเหมืองแผ่กิ่งก้านใบเข้าหากันคล้ายขุ้มประตูปา จึงเรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “บ้านประตูปาม่วงจุมหัวเวียง หละปูน” และเรียกสั้นๆ ว่า “บ้านประตูปา” (สุพน, 2552: 7)

ปัจจุบันชุมชนวัดประตูปาถือชุมชนขนาดใหญ่มีวัดประตูปาเป็นศูนย์กลาง มีพื้นที่ครอบคลุม 2 ตำบล คือ ตำบลประตูปา 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองกอกอ บ้านประตูปา บ้านหนองมูล บ้านสันใจยา และบ้านท่ากว้าง รวมถึงบางส่วนของบ้านหัวยาง ตำบลเหมืองง่า ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองลำพูนประมาณ 5 กิโลเมตร มีครัวเรือน 722 ครัวเรือน ประชากร 2,201 คน ประชากรร้อยละ 90 สืบเชื้อสายมาจากชาวยองที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว ขณะที่ร้อยละ 8 เป็นกลุ่มเป็นคนไทยวนหรือคนเมือง และอีกร้อยละ 2 เป็นคนไทยภาคกลางที่เพิ่งย้ายมาอยู่ในชุมชน⁵ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสวนลำไยและสวนผัก ขณะที่คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่เข้าไปทำงานในในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ (ข้อมูลบ้านประตูปา ใน http://watpratupa.com/pratupa_village.html สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2553)

จากประวัติความเป็นมาดังกล่าวข้างต้น เห็นได้ว่าพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนวัดประตูปา มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน ผู้คนในชุมชนวัดประตูปาจึงยังคงมีสำนึกถึง “ความเป็นยอง” ดังนั้นภายใต้กระแสของการประกอบสร้างอัตลักษณ์

“ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนท้องถิ่นเมืองลำพูน ชุมชนวัดประตูป่าจึงเป็นอีกหนึ่งชุมชนที่ผู้คนหันมาให้ความสนใจกับความสนใจกับความเป็นท้องถิ่น และร่วมกันประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน จากการเข้าไปศึกษาบริบทของชุมชนผู้เขียนพบว่า ชุมชนวัดประตูป่าเป็นชุมชนที่มีกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ผ่านกิจกรรมรูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นต้นว่า การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนของสภาวัฒนธรรมชุมชน หรือการรื้อฟื้นประเพณีตานสลากย้อมจากตำริของพระครูไพศาลธรรมานุสิฐ เจ้าอาวาสวัดประตูป่า ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้จัดเป็นงานประจำปีของตำบลประตูป่าตั้งแต่ปี 2549 เป็นต้นมา รวมทั้งการจัดทำเว็บไซต์ <http://watpratupa.com> เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของชาวยองในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนวัดประตูป่ายังเป็นชุมชนที่เปิดให้กลุ่มบุคคลจากภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาวยองในชุมชนอีกด้วย และหลายครั้งที่มีคณะบุคคลเข้ามาศึกษาดูงาน ทางชุมชนก็จะมีการแสดงศิลปะของชาวยองให้ชม เช่น การฟ้อนยอง หรือการสาธิตการทำต้นสลากย้อม เป็นต้น ความเคลื่อนไหวดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชุมชนประตูป่าเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับ “ความเป็นยอง” อย่างต่อเนื่อง การประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ในชุมชนวัดประตูป่าจึงเป็นกระบวนการที่มีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบ และมีผลต่อการสร้างการรับรู้ให้กับผู้คนที่ทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชนได้รับรู้ว่าชุมชนวัดประตูป่าเป็นชุมชนของชาวยอง

อย่างไรก็ดีมีข้อน่าสังเกตว่ากระบวนการดังกล่าว บทบาทหลักจะอยู่ในกลุ่มปัญญาชนของชุมชนไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมที่ส่วนใหญ่เป็นอดีตข้าราชการครู หรือแม้แต่เจ้าอาวาสวัดประตูป่าเองก็เป็นพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท ทั้งยังทำหน้าที่เป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์จังหวัดลำพูน ดังนั้นการประกอบสร้างความ

หมาย “ความเป็นยอง” ของชุมชนจึงถูกควบคุมโดยกลุ่มปัญญาชน และที่น่าสนใจก็คือในกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนวัดประตูปาไม่ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนซึ่งจะเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสืบทอดอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ต่อไปในอนาคตได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว ประเด็นนี้ผู้เขียนได้สอบถามจากผู้ใหญ่หลายคนในชุมชนต่างก็ให้เหตุผลเช่นเดียว เดียวกันว่า “ละอ่อนตั้งวันนี้มันปะสนใจ มันเฮียหนัก เสาร์ดีดีก่อเฮีย นพิเศษ มันปะมีเวลามาสนใจตานี้” เหตุผลดังกล่าวนี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กลุ่มผู้ใหญ่ละเลยที่จะให้กลุ่มเยาวชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ร่วมกัน

ผู้เขียนได้กล่าวถึงสถานการณ์ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมในชุมชนวัดประตูปา เพื่อแสดงให้เห็นว่า กลุ่มเยาวชนประตูปาอยู่ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ที่หลากหลาย โดยที่กลุ่มเยาวชนเองไม่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว ในแง่นี้จึงน่าสนใจว่าเมื่อลองมอบบทบาทให้กลุ่มเยาวชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” กลุ่มเยาวชนจะมีกระบวนการต่อรองกับชุดความหมาย “ความเป็นยอง” อันหลากหลายที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนของตนอย่างไร

ละอ่อนยองประตูปา: ตัวตนและสำนึก

ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่กลุ่มเยาวชนประตูปาอยู่ท่ามกลางกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ที่มีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงน่าสนใจว่ากลุ่มเยาวชนประตูปาจะมีสำนึกรับรู้ถึง “ความเป็นยอง” อย่างไรบ้าง ในประเด็นนี้ผู้เขียนพบว่า กลุ่มเยาวชนประตูปามีสำนึกรับรู้เกี่ยวกับ “ความเป็นยอง” ที่หลากหลาย สัมพันธ์กับสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน กล่าวคือ กลุ่มเยาวชนที่มีครอบครัวเป็นคนพื้นเพเดิมในชุมชนและสามารถ

สืบสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับคนในชุมชนได้ จะมีสำนึกกับรู้ว่าตนเองเป็นคนประตูป่าที่สืบเชื้อสายมาจากชาวยอง เช่นกรณีของน้องแคทที่ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยว่า “ที่บ้านน้อง คู้ยเป็นก้อเป็นคนบ้านนี้ เป็นคนยองคู้ยอง แม่กับบ้อก้อคู้ยอง น้องก้อเป็นยอง แต่ว่าคู้ยองปะได้ละ” ขณะที่กลุ่มเยาวชนที่ไม่ได้มีพื้นเพเดิมเป็นคนในชุมชนจะรู้สึกว่าคุณเองไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีสำนึกกับรู้ว่าตนเองไม่ใช่คนยอง เช่นกรณีของน้องแพรวที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนได้ให้ข้อมูลกับผู้เขียนว่า “หนูไม่ใช่คนประตูป่าคะ เพิ่งย้ายมาอยู่ที่นี่กับพ่อ หนูไม่รู้อะไรเกี่ยวกับประตูป่าเลยคะ และที่บ้านหนูก็ไม่ใช่คนยองคะ”

นอกจากนี้การให้ความหมายกับ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนยังมีความสัมพันธ์กับสำนึกกับรู้เกี่ยวกับเชื้อสายของตนเองด้วย โดยกลุ่มเยาวชนจะให้ความหมายว่าตนเองเป็นคนยองเพราะว่าพ่อแม่ปู่ยายของเยาวชนคนนั้นเป็นคนยอง เช่นกรณีของ “น้องแคท” ที่ยกตัวอย่างไปแล้วข้างต้น หรือกรณีที่มีพ่อหรือแม่เป็นคนยองก็จะนิยามตัวตนเองว่าเป็น “ลูกครึ่ง” คนยอง เช่นกรณีของน้องออยที่บอกกับผู้เขียนว่า “แม่น้องปะใจคนยอง แต่บ้อเป็นคนยอง น้องเลยเป็นลูกครึ่งคนยอง” และก็เช่นเดียวกันกลุ่มเยาวชนที่พ่อแม่เป็นคนเมืองก็จะนิยามตัวตนของตัวเองว่าเป็นคนเมืองหรือคนปากลาว ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่กลุ่มเยาวชนใช้เกณฑ์ทางภาษาเป็นตัวจำแนกว่าใครเป็นคนยองหรือไม่เป็นคนยอง ผู้เขียนได้ถามเยาวชนประตูป่าหลายคนกับคำถามง่ายๆ ว่า “คนยองคือใคร” ส่วนใหญ่ให้คำตอบเหมือนกันว่า “ก้อคนตีปากยองนะก่า” อย่างไรก็ตาม “น้องบิว” ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเกณฑ์ในการจำแนกคนยองของกลุ่มเพื่อนๆ ว่า “หมู่ตางเวียงยองก้อคนยอง ปะหันมันจะคู้ยอง มันก้อคู้เมือง ตี้โฮงเฮียนมันก้อคู้เมืองกัน ปะหันมันคู้ยอง” แต่น้องแคทก็ค้านในประเด็นนี้ว่า “แต่เวลาหมู่คนยองคู้เมืองมันก้อจะมีสำเนียงยองโดยนะ อย่าง ‘หลวง’ เนี่ยถ้าคนเมืองแต่ๆ เป็นก็จะว่า ‘หลวง’ แม่นก้อ แต่ถ้าเป็นคนยองคู้เมืองมัน

จะ ‘โหลง’ อย่าง ‘ปอยหลวง’ เสาก็เป็น ‘ปอยโหลง’ จะอู้” และน้องแคท ยังย้ำอีกว่าสำเนียงแบบนี้ถือเป็นคนยอของด้วย

การรับรู้ว่าจะอะไรคือ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนดังกล่าว สัมพันธ์กับข้อมูลและประสบการณ์ที่ตนเองได้รับรู้มา เช่น การรับรู้ว่า ประตุปาเป็นชุมชนของชาวยองก็มาจากประสบการณ์ที่ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษาาร่วมกันในชุมชน ผ่านหลักสูตรท้องถิ่นที่มีวิชาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน ดังที่น้องออยบอกกับผู้เขียนว่า “ตอนเขียนโต้ียงเขียนประตุปา หนังสือของครูสุพล เป็นบอกไว้” อย่างไรก็ตาม เยาวชนก็สามารถแยกแยะได้ว่าทุกคนในชุมชนไม่ได้เป็นคนยอทั้งหมด โดยใช้เกณฑ์ทางภาษามาเป็นตัวแบ่งว่าใครคือคนยอและไม่ใช่คนยอ แสดงให้เห็นได้ว่ากลุ่มเยาวชนรับรู้ถึงความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในชุมชนของตนเองและเรียนรู้ที่จะใช้ประสบการณ์ของตนเองแยกแยะถึงความแตกต่างดังกล่าว ดังนั้นในแง่นี้สำเนียงของเยาวชนจึงรับรู้ว่าเป็น “ความเป็นคนประตุปา” และ “ความเป็นยอง” ไม่ใช่สิ่งเดียวกันโดยตรงไปตรงมา

อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตว่ากลุ่มเยาวชนประตุปาทั้งที่เป็นคนยอและไม่ใช่คนยอต่างไม่ใช้ภาษาของการสื่อสาร แต่ใช้ภาษาเมืองในการติดต่อสื่อสาร น้องสองบอกถึงสาเหตุที่ไม่ใช้ภาษาของว่า “ที่บ้าน ปะได้สอนให้อู้ น้องก่อเลยอู้ปะได้ แต่ก่อฟังได้ เพราะว่าเวลาบ้อแม่อู้กันก่ออู้ก่ายอง” แต่การที่กลุ่มเยาวชนไม่ใช่ภาษาของก็ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาและเธอเหล่านั้น จะไม่รับรู้ที่ตนเองเป็นลูกหลานชาวยอง เพราะหากพวกเขาและเธอสามารถสืบหาเชื้อสายได้ว่ามาจากชาวยอง เขาและเธอต่างก็มีสำเนียงรับรู้ถึง “ความเป็นยอง” อยู่เช่นกัน

จากความหลากหลายของกลุ่มเยาวชนประตุปาดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนได้แบ่งกลุ่มเยาวชนประตุปาจำนวน 19 คน ซึ่งมีอายุระหว่าง 10-16 ปีที่เข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมการถ่ายทำสารคดีออกเป็น 3 กลุ่ม โดยที่

ในแต่ละกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกที่มีความหลากหลาย ทั้งในแง่ของอายุ ประสบการณ์และความรู้ที่แตกต่างกัน เพื่อให้กลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่ม ได้ใช้ความหลากหลายดังกล่าวให้เป็นประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในระหว่างการผลิตสารคดีชุมชนของแต่ละกลุ่ม การแบ่งกลุ่มเยาวชนออกเป็น 3 กลุ่มดังกล่าว มีข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับการตั้งชื่อกลุ่มของเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 ใช้ชื่อกลุ่มว่า “Conservation” ในความหมายที่สมาชิกในกลุ่มให้กับผู้เขียนว่า หมายถึง การอนุรักษ์ประเพณีและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน น่าสนใจว่าการตั้งชื่อกลุ่มของเยาวชนกลุ่มที่ 1 นี้ มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ส่วนตัว และพื้นฐานครอบครัวของสมาชิกภายในกลุ่ม กล่าวคือ “น้องฝ่าย” ซึ่งเป็นพี่ใหญ่ในกลุ่มมีประสบการณ์เป็นตัวแทนของโรงเรียนประจำจังหวัด เข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับประเทศ จึงนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มาตั้งเป็นชื่อกลุ่ม นอกจากนี้ยังพบว่า เยาวชนหลายคนในกลุ่มมีพื้นฐานครอบครัวที่ดี เช่น น้องกวาง ซึ่งมีพี่สาวกำลังศึกษาด้านนิเทศศาสตร์อยู่ในระดับมหาวิทยาลัย และตัวของน้องกวางเองก็เรียนในโรงเรียนประถมเอกชนในตัวจังหวัด ต่างจากคนอื่น ๆ ที่เรียนในโรงเรียนประถมประจำชุมชน ทำให้เยาวชนกลุ่มนี้เลือกใช้คำภาษาอังกฤษมาเป็นชื่อกลุ่มของตนเอง ต่างจากอีกสองกลุ่มที่ตั้งชื่อใกล้เคียงกัน คือ กลุ่มที่ 2 ใช้ชื่อว่า “ณ ประตูป้า” ในความหมายที่ต้องการจะแสดงให้เห็นว่า พวกเขาเป็นคนประตูป้า เช่นเดียวกับกลุ่มที่ 3 ที่ใช้ชื่อกลุ่มว่า “หละอ่อนประตูป้า” ทั้งนี้สมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มที่ 2 และ 3 มาจากครอบครัวฐานะปานกลาง แต่อย่างไรก็ดีสมาชิกส่วนใหญ่ก็ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาระดับมัธยมในโรงเรียนประจำจังหวัดที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองเช่นกัน ขณะที่ในระดับประถมศึกษาเยาวชนส่วนใหญ่จะเรียนในโรงเรียนบ้านประตูป้า และมีโอกาสได้เรียนหลักสูตรท้องถิ่นที่มี “วิชาท้องถิ่นของเรา” ซึ่งมีเนื้อหาเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนอยู่ในตำราเรียนวิชาดังกล่าว ดังนั้นกลุ่มเยาวชนที่ผ่านการศึกษาจากโรงเรียนบ้านประตูป้าจึง

รับรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดประตูป่าแทบทุกคน

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่มเยาวชนประตูป่าดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนนำเสนอเพื่อแสดงให้เห็นถึงว่ากลุ่มเยาวชนประตูป่ามีความหลากหลายทั้งในแง่ของพื้นฐานครอบครัวและประสบการณ์ชีวิต ที่จะถูกนำมาใช้ต่อตรงกับ “ความเป็นยอง” ในกระบวนการผลิตสารคดีชุมชนที่กลุ่มเยาวชนจะได้ทดลองผลิตขึ้นด้วยตนเอง ทั้งที่ก่อนหน้านี้กลุ่มเยาวชนไม่เคยมีโอกาสที่จะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนวัดประตูป่ามาก่อนเลยก็ตาม กิจกรรมการฝึกอบรมผลิตสารคดีชุมชนที่ผู้เขียนจัดขึ้นในชุมชนวัดประตูป่า จึงเป็นเสมือนหนึ่งการสร้างพื้นที่ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ขึ้นใหม่ เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้ใช้พื้นที่ใหม่นี้เป็นพื้นที่ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ซึ่งก็น่าสนใจว่ากลุ่มเยาวชนในฐานะที่เป็น “ผู้สร้างหน้าใหม่” จะประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ผ่านสื่อสารคดีชุมชนซึ่งเป็นสื่อรูปแบบใหม่นี้อย่างไร

จากละอ่อนยองประตูป่าสู่นักสร้างสารคดีชุมชน: กระบวนการฝึกอบรมเยาวชน

ผู้เขียนเลือกจัดกิจกรรมฝึกอบรมการผลิตสารคดีชุมชนให้กับกลุ่มเยาวชนวัดประตูป่า ด้วยเหตุผลที่ด้านหนึ่งชุมชนประตูป่าเป็นชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวของกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ที่มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับคนยองอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันก็เป็นชุมชนที่มีการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนอย่างเป็นระบบผ่านกิจกรรมการศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ดังนั้นกลุ่มเยาวชนทั้ง 19 คนที่เข้าร่วมกิจกรรมจึงเป็นเยาวชนที่เข้ามาร่วมกิจกรรมการศึกษาพุทธศาสนากับวัดประตูป่าเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ รวมทั้งผู้คนที่อยู่ในชุมชนเองก็ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ที่จะเปิดโอกาสให้ผู้เขียนและคณะเข้าไปจัดกิจกรรมการฝึกอบรม ขณะที่ความพร้อมในแง่ของอุปกรณ์ของทางวัดเองที่มีเครื่อง

คอมพิวเตอร์คุณภาพสูงซึ่งจำเป็นสำหรับการตัดต่อวิดีโออยู่หลายเครื่อง⁶ เพียงพอที่จะใช้ในการฝึกอบรมกลุ่มเยาวชน เมื่อชุมชนวัดประตูป่ามีความพร้อมในทุกๆ ด้าน ผู้เขียนจึงเลือกชุมชนวัดประตูป่าเป็นพื้นที่ในการจัดกิจกรรมฝึกอบรมการผลิตสารคดีชุมชน

กิจกรรมการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาให้กลุ่มเยาวชนวัดประตูป่าเป็นนักสร้างสารคดีชุมชนผู้เขียนแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย *ส่วนแรก* เป็นกิจกรรมวิเคราะห์ชุมชนวัดประตูป่า โดยให้เยาวชนแต่ละกลุ่มวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนวัดประตูป่าร่วมกัน เพื่อศึกษาความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนที่มีต่อชุมชนวัดประตูป่า และ*ส่วนที่สอง* เป็นกิจกรรมการฝึกอบรมกระบวนการผลิตสารคดีชุมชน เพื่อให้กลุ่มเยาวชนเข้าใจเทคนิคต่างๆ ของกระบวนการผลิตสารคดีชุมชน การออกแบบกิจกรรมครั้งนี้แบ่งออกเป็นสองส่วนก็เพื่อให้กลุ่มเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจทั้งในส่วนที่เป็นเนื้อหาคือ “ความเป็นชุมชนวัดประตูป่า” และส่วนที่เป็นเทคนิคเพื่อให้กลุ่มเยาวชนเอาเนื้อหาในชุมชนมานำเสนอด้วยเทคนิคต่างๆ ของกระบวนการผลิตสารคดีให้มีความน่าสนใจ

กิจกรรมการวิเคราะห์ชุมชนวัดประตูป่า

กิจกรรมการวิเคราะห์ชุมชนวัดประตูป่าเป็นกิจกรรมที่ผู้เขียนแจกกระดาษฟลิปชาร์ต ขนาด 90x75 เซนติเมตร ให้เยาวชนกลุ่มละ 1 แผ่นพร้อมสีและปากกา เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ชุมชนวัดประตูป่าของตนเองภายใต้หัวข้อ “ประตูป่าของฉัน” และเขียนเป็น “mind map” ซึ่งเป็นวิธีการจดบันทึกด้วยการเขียนในรูปแบบของแผนภาพ ด้วยข้อความสั้นๆ ประกอบรูปภาพ สัญลักษณ์และสีสั้นในแผนภาพที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมโยงความคิดต่างๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งจะช่วยให้จดจำสิ่งต่างๆ ได้ง่ายยิ่งขึ้น และช่วยในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยของกลุ่มเยาวชนที่จะได้ใช้ความคิดร่วมกันเพื่อวิเคราะห์ชุมชนของตนเอง จากนั้นจึงให้เยาวชนแต่ละกลุ่มออกมานำเสนอแผนภาพในกระดาษ

พลีชีพาริทของตนเองให้เพื่อนๆ กลุ่มอื่นได้เรียนรู้ร่วมกัน

ผลการวิเคราะห์ชุมชนของเยาวชนทั้งสามกลุ่ม ที่นำเสนอผ่านแผนภาพ “mind map” พบว่า กลุ่มเยาวชนได้เชื่อมโยงให้เห็นว่าชุมชนวัดประตูปามีความสัมพันธ์กับ “ความเป็นยอง” ด้วยการสร้างชุดคำอธิบายว่า “ความเป็นยอง” เป็นเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของชุมชนประตูปา ดังตัวอย่างคำอธิบายในแผนภาพของเยาวชนกลุ่มที่ 3 ที่เขียนไว้ว่า “*พ็องยองเป็นการแสดงของชาวบ้านประตูปา และภาษาของเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประตูปา*” อย่างไรก็ตามความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนที่ว่า “ความเป็นยอง” เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนวัดประตูปา เป็นผลมาจากประสบการณ์ที่ได้รับรู้มาจากผู้คนในชุมชนและประสบการณ์ตรงของตนเอง โดยสามารถแบ่งการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนได้เป็น 2 ส่วนดังนี้

ส่วนแรก เป็นการรับรู้ในมิติประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนเยาวชนทุกกลุ่มต่างเสนอถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดประตูปาว่ามีความเป็นมาสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในจังหวัดลำพูน เมื่อผู้เขียนสอบถามกลุ่มเยาวชนว่าได้รับความรู้นี้มาได้อย่างไรก็ได้คำตอบจากกลุ่มเยาวชนที่แตกต่างกันเช่น น้องฝ้ายบอกว่า “*ดีู้ก้อเพราะว่าป้อเล่าหื้อฟังเจ้า*” ขณะที่น้องออยบอกว่า “*เคยเฮียนที่โฮงเฮียนบ้านประตูปา และครูเป็นเคยสอน มีหนังสือโดย เดววันพุกน้องจะเอามาหื้ออ้ายดู*”

ประเด็นที่น่าสนใจในกรณีนี้มีอยู่ว่า ชุดความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของคนยองที่กลุ่มเยาวชนรับรู้มานั้นมีความหลากหลาย กล่าวคือในขณะที่มีเยาวชนบางคนรับรู้ว่าชาวยองมาจากเมืองสิบสองปันนา ประเทศจีน จากข้อมูลที่ได้รับจากคนในครอบครัวและประสบการณ์จากภายนอกชุมชน เช่น กรณีของน้องฝ้ายที่ถกเถียงกับเพื่อนๆ ภายในกลุ่มระหว่างการวิเคราะห์ชุมชนว่า “*คนยองเป็นมาจากเมืองสิบสองปันนา มาตางเมืองจีนนู้น ป้อป้อเล่าหื้อฟัง แล้ววันต้เป็นมีงานยองโลกเป็นก็บอกว่าจะอู้*”

แต่เยาวชนส่วนใหญ่ที่ผ่านการศึกษาในโรงเรียนวัดประตูปา ต่างลงความเห็นว่าคนยongมาจากเมืองยong ประเทศพม่า เพราะในหนังสือที่ตนเองเรียนมาบอกไว้แบบนั้น การถกเถียงในประเด็นดังกล่าวนี้ดำเนินไปอย่างเข้มข้นเนื่องจากกลุ่มเยาวชนไม่สามารถสรุปร่วมกันได้ว่าคนยongมาจากไหนกันแน่ กระทั่งพระปฏิภาณพระลูกวัดประตูปาที่เป็นแกนนำสำคัญในการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งอยู่ร่วมในกิจกรรมด้วย อธิบายให้กลุ่มเยาวชนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของคนยongที่เมืองยongกับคนไทลื้อในสิบสองปันนา ก่อนที่จะอพยพลงมาอยู่ในเมืองลำพูน กลุ่มเยาวชนจึงเข้าใจและได้ข้อสรุปในกรณีนี้ ความน่าสนใจของกรณีนี้อยู่ที่กระบวนการต่อรองความหมายของกลุ่มเยาวชนที่นำข้อมูลที่ตนเองได้รับรู้มาจากที่ต่างๆ มาต่อรองความหมายร่วมกัน

ส่วนที่สอง เป็นการรับรู้ “ความเป็นยong” ในมิติของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน แผนภาพวิเคราะห์ที่ชุมชนของเยาวชนทุกกลุ่มต่างนำเสนอว่า ภาษายongถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาวยong ชุมชนวัดประตูปา ขณะเดียวกันก็บอกด้วยว่าการแสดงฟ้อนยongและประเพณีตานสลากย้อมเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนวัดประตูปาเช่นกัน ผู้เขียนสอบถามเยาวชนแต่ละกลุ่มว่าทำไมถึงคิดว่าสิ่งต่างๆ เหล่านั้นเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนวัดประตูปา ก็ได้รับคำตอบที่น่าสนใจจากน้องๆ เยาวชนหลายคน น้องสองที่ตอบว่า “ก่อนคนตั้งที่อยู่กันนั้นกะ ก่อเป็นคนยong มันก่อเป็นจุดเด่นของบ้านเฮา” หรือน้องเจมมีที่ตอบว่า “ก่อเวลามีกานม้งงานอะหยั่งเป็นก่อฟ้อนยong มันเป็นกานแสดงของบ้านเฮา เอาไว้โชว์เป็น” ขณะที่น้องกวางอธิบายถึงความสำคัญของประเพณีสลากย้อมในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนว่า “ก่อนน้องปะหันตี้อันจัด มี ก่าตี๋หละปุ่นจัดตี๋วันหลวง[วัดพระธาตุหริภุญชัย] แล้วก่อตี๋บ้านเฮา เป็นบอกว่าสลากย้อมเป็นของคณยong เป็นประเพณีของคณยongเลยเจ้า ตี๋บ้านเฮานี้ก่อจัดทุกปีเจ้า ปีนี้จะจัดตี๋วัดบ้านเฮาโดย” ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าการ

รับรู้ในประเด็นนี้ของกลุ่มเยาวชนเป็นการรับรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของตนเองที่ได้พบเห็นประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในชุมชนในช่วงปลายทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา ดังเห็นได้จากคำอธิบายต่างๆ เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ของกลุ่มเยาวชนจะเป็นการอธิบายจากประสบการณ์ชีวิตที่ตนเองเคยสัมผัสมาในชุมชน

นอกจากนี้ผู้เขียนยังตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า ในการรับรู้ความหมาย “ความเป็นยอง” เป็นการรับรู้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา” หรือที่กลุ่มเยาวชนเรียกว่า “ปิ่นเมือง” ขณะเดียวกันก็ให้ความหมายว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นไทย” ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากกรณีเรื่องความแตกต่างระหว่างดนตรีปิ่นเมืองกับดนตรีไทย ที่น้องกวางได้อธิบายให้ผู้เขียนฟังว่า “ดนตรีปิ่นเมือง ก่อเป็นส่วนหนึ่งของดนตรีไทย แต่เป็นไทยปิ่นเมือง คนของเขาพอใจดนตรีปิ่นเมืองเหมือนกัน เพราะคนของก่อก่อเป็นคนเหนือเหมือนกันกับคนเมือง อย่างพี่น้องของก่อก่อใจดนตรีปิ่นเมือง เพราะว่าคนตรีของปะมีเลยใจดนตรีเมืองมันแทนกันได้” หรือคำอธิบายสรุปของน้องฝ่ายที่ว่า “ถึงเขาจะเป็นคนยอง คนเมือง แต่เขาก็เป็นคนไทย ก้านแสดงของคนยองก็ถือว่าเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่นไทย” การรับรู้ในแง่มุมมองของกลุ่มเยาวชนชวนให้ผู้เขียนคิดไปได้ว่าการที่กลุ่มเยาวชนทุกคนผ่านระบบการศึกษาของรัฐ จึงถูกปลูกฝังด้วยอุดมการณ์รัฐชาติทำให้กลุ่มเยาวชนให้ความหมายกับ “ความเป็นยอง” ว่าเป็นสิ่งเดียวกับ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา” ที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นไทย” ในฐานะที่เป็น “วัฒนธรรมท้องถิ่นไทย”

กิจกรรมการฝึกอบรมกระบวนการผลิตสารคดีชุมชน

กิจกรรมการวิเคราะห์ชุมชนวัดประตูปาเป็นกิจกรรมที่ให้เยาวชนได้เรียนรู้ข้อมูลต่างๆ ของชุมชนซึ่งถือเป็นความรู้ในส่วนเนื้อหา กิจกรรมการฝึกอบรมกระบวนการผลิตสารคดีชุมชนจึงเป็นกิจกรรมการให้ความรู้เชิงเทคนิค เพื่อให้กลุ่มเยาวชนเอาข้อมูลที่ได้จากชุมชนมานำเสนอผ่านเทคนิค

ของกระบวนการผลิตสารคดี ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มเยาวชนประตูปายังไม่มีประสบการณ์ในการผลิตสารคดีชุมชนมาก่อน การออกแบบเนื้อหาการอบรมเชิงเทคนิคผู้เขียนและทีมงาน⁷ จึงออกแบบเนื้อหาไว้ 4 ประเด็นดังนี้

1. ความหมายของสารคดีชุมชน เนื้อหาในประเด็นนี้ต้องการให้กลุ่มเยาวชนเข้าใจความหมายของสารคดีและกระบวนการผลิตสารคดี โดยผู้เขียนพยายามทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนว่า “สารคดีชุมชน” หมายถึง การนำเอาเรื่องราวความเป็นจริงในชุมชนมานำเสนอให้น่าสนใจผ่านเทคนิคการผลิตสารคดี สำหรับเทคนิคในการอธิบายความหมายนั้น ผู้เขียนใช้วิธีการเปรียบเทียบ “สารคดี” กับ “หนัง” โดยเปิดตัวอย่าง “สารคดี” และ “หนัง” ให้กลุ่มเยาวชนได้ดูและร่วมกันวิพากษ์วิจารณ์ถึงข้อแตกต่างของสื่อทั้งสองประเภท พบว่ากลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจตรงกันว่า “หนัง” คือ เรื่องแต่งที่นำมาเล่าผ่านจอ และอาจสร้างจากจินตนาการที่ไม่ต้องอาศัยความจริงเลยก็ได้ ขณะที่สารคดีเป็นเรื่องราวที่ต้องอาศัยการมีอยู่ของข้อเท็จจริง แต่เอามานำเสนอให้น่าสนใจและน่าติดตาม ซึ่งตรงกับสิ่งที่ผู้เขียนต้องการทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชน

2. เทคนิคการใช้กล้องวิดีโอและการถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมาย การให้ความรู้ในส่วนนี้เป็นการให้ความรู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสารคดีเป็นสื่อที่นำเสนอด้วยภาพและเสียง ดังนั้น ความรู้เรื่องเทคนิคการใช้กล้องจะช่วยให้กลุ่มเยาวชนสามารถใช้กล้องบันทึกภาพและเสียงได้อย่างมีคุณภาพ ขณะที่ความรู้เกี่ยวกับการถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมาย จะทำให้กลุ่มเยาวชนเลือกภาพที่สื่อความหมายได้ตามที่ต้องการ กระบวนการฝึกอบรมในส่วนนี้ ชั้นแรกผู้เขียนได้ให้กลุ่มเยาวชนทำความเข้าใจกับกล้องวิดีโอที่แต่ละกลุ่มจะใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทำ โดยให้กลุ่มเยาวชนเรียนรู้ระบบต่างๆ ของกล้องและการจับกล้องให้หนึ่งเพื่อบันทึกภาพอย่างมีคุณภาพ ขณะที่ในส่วนของการถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมาย ผู้เขียนได้ให้ความรู้เรื่อง “มุมกล้อง” ว่ามุมกล้องแต่ละมุมนั้นให้

ความหมายที่แตกต่างกัน โดยเปิดตัวอย่างภาพยนตร์ที่น่าเสนอภาพด้วย มุมกล้องมุมต่างๆ ให้กลุ่มเยาวชนได้ดูและวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีความรู้สึกอย่างไรกับภาพในแต่ละมุมกล้องที่ได้รับชม ผลจากกิจกรรมนี้พบว่ากลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจในเรื่องมุมกล้องในระดับหนึ่ง โดยสามารถที่จะลองถ่ายภาพที่สื่อความหมายง่าย ๆ ได้ เช่น การถ่ายภาพสุนัขในมุมต่ำเพื่อแสดงให้เห็นว่ามันเป็นสัตว์ที่ต่ำกว่ามนุษย์ ขณะเยาวชนบางกลุ่มถ่ายภาพพระธาตุในวัดด้วยมุมเงยเพื่อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่และความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุ เป็นต้น

3. การเขียนบทสารคดี การให้ความรู้ในส่วนนี้มีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มเยาวชนเห็นถึงขั้นตอนวางแผนก่อนการถ่ายทำ ความรู้ในการเขียนบทในที่นี้จึงไม่ใช่การให้ความรู้แบบการเขียนบทของนักทำสารคดีมืออาชีพ แต่เป็นการให้ความรู้ว่าเมื่อได้ข้อมูลจากในชุมชนมาแล้ว จะวางแผนการถ่ายทำอย่างไร ดังนั้นในส่วนนี้ผู้เขียนจึงให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคในการหาข้อมูล เช่น เทคนิคการตั้งคำถามที่จะถามแหล่งข้อมูล และเทคนิคการนำเอาข้อมูลมาเรียบเรียงลำดับก่อนหลังเพื่อนำเสนอเป็นสารคดีที่ร้อยเรียงข้อมูลต่างๆ ให้มีความน่าสนใจ โดยให้กลุ่มเยาวชนลงไปชุมชนเพื่อหาข้อมูล และลองกลับมาเขียนเป็นเรียงความเพื่อทดลองร้อยเรียงข้อมูลให้มีความน่าสนใจ

4. การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อการตัดต่อวิดีโอ หัวใจสำคัญที่สุดสำหรับการผลิตสารคดีก็คือการตัดต่อ ซึ่งเป็นขั้นตอนของการนำเอาภาพ เสียงบรรยาย และดนตรีประกอบมาจัดวางให้ออกมาเป็นสารคดีที่น่าสนใจและน่าติดตาม เนื่องจากวัดประตูป่ามีเครื่องคอมพิวเตอร์คุณภาพสูงอยู่จำนวนมาก ผู้เขียนจึงได้แบ่งกลุ่มเยาวชนเพิ่มขึ้นเป็น 5 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีคอมพิวเตอร์ 1 เครื่อง เพื่อให้เยาวชนทุกคนได้ลองใช้โปรแกรมตัดต่อได้อย่างทั่วถึงกันทุกคน สำหรับโปรแกรมที่ใช้ในการฝึกอบรมครั้งนี้ คือ โปรแกรม Adobe Premiere Pro CS 4 ซึ่งเป็นโปรแกรม

ที่วงการผลิตสื่อด้วยภาพและเสียงนิยมใช้กัน ผู้เขียนได้ให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชนตั้งแต่การเปิดเข้าใช้โปรแกรม การทำความรู้จักเครื่องมือต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการตัดต่อ และกระบวนการนำภาพจากกล้องวิดีโอเข้าไปในคอมพิวเตอร์เพื่อทำการตัดต่อ จากนั้นจึงให้เยาวชนแต่ละกลุ่มลองตัดต่อคลิปสั้นๆ ประกอบเสียงเพลง ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่มีประสบการณ์การใช้คอมพิวเตอร์มาแล้วในระดับหนึ่ง จึงไม่ใช่เรื่องยากของกลุ่มเยาวชนที่จะเรียนรู้โปรแกรมใหม่ๆ ที่ไม่ได้มีความซับซ้อนมากนัก แต่ละกลุ่มจึงสามารถใช้โปรแกรมตัดต่อคลิปประกอบเสียงเพลงสั้นๆ ออกมาได้ที่น่าสนใจ

กิจกรรมทั้งสองส่วนที่กล่าวมาข้างต้น เป็นกิจกรรมการพัฒนากลุ่มเยาวชนประตูปา จากละอ่อนธรรมดาในชุมชนให้เป็นนักสร้างสารคดีชุมชนที่มีความรู้ทั้งในแง่เนื้อหาและเทคนิคการผลิตสารคดี กิจกรรมครั้งนี้จึงเป็นกิจกรรมที่จะเปลี่ยนบทบาทของกลุ่มเยาวชนประตูปาจากเดิมที่เป็นเพียงผู้รับสาร “ความเป็นยอม” จากการประกอบสร้างของกลุ่มปัญญาชนในชุมชนที่กลุ่มเยาวชนไม่ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการประกอบสร้าง แต่กิจกรรมครั้งนี้เป็นกิจกรรมที่สร้าง “พื้นที่ใหม่” ให้กลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้ส่งสารที่จะมีอำนาจในการประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นยอม” ผ่านสารคดีชุมชนที่ตนผลิตขึ้นเพื่อส่งสารนี้ไปยังผู้คนในชุมชนประตูปาได้รับรู้มุมมองของละอ่อนประตูปาอย่างพวกเขาและเธอเหล่านี้

แบกกล้องสองสร้าง “ความเป็นยอม”: ข้อสังเกตจากเบื้องหลังกระบวนการถ่ายทำสารคดี

หลังจากกิจกรรมฝึกอบรมกระบวนการผลิตสารคดีแล้ว ผู้เขียนได้ให้เยาวชนแต่ละกลุ่มทดลองผลิตสารคดีชุมชนของตนเอง โดยกำหนดโจทย์กว้างๆ ให้กลุ่มเยาวชนทำสารคดีเกี่ยวกับเรื่องราวอะไรก็ได้ที่เกี่ยวกับชุมชนวัดประตูปา จากโจทย์ดังกล่าวนี้กลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่มได้เลือกเรื่องมานำเสนอเป็นสารคดี 3 เรื่อง ดังนี้ กลุ่ม 1 เสนอเรื่อง “อดีตที่เลือนรางสู่

ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง” เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนประตูปาที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ขณะที่กลุ่ม 2 เสนอเรื่อง “เจาะตำนานลึกลับของปาม่วงจุม” เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความทรงจำในอดีตของผู้สูงอายุในชุมชนเกี่ยวกับปามะม่วงที่ผู้สูงอายุมีโอกาสได้เห็น และสัมผัสกับป่าต้นมะม่วงของชุมชนในอดีต ซึ่งเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน ส่วนกลุ่ม 3 เสนอเรื่อง “ก๊ิดเต็งหาประตูปา วัดบ้านเฮา” เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความทรงจำในอดีตของผู้คนในชุมชนที่มีต่อวัดประตูปาในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเรื่องราวเกี่ยวกับโบราณสถานศิลปะชาวยองที่อยู่ภายในวัด

หลังจากที่เยาวชนแต่ละกลุ่มได้เลือกประเด็นที่จะนำเสนอเป็นสารคดีแล้ว จึงได้เข้าสู่กระบวนการผลิตสารคดีที่แต่ละกลุ่มจะต้องผลิตสารคดีด้วยตนเอง ตั้งแต่ขั้นตอนการหาข้อมูล การนำเอาข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นบทสารคดีอย่างง่าย การถ่ายทำ และการตัดต่อสารคดี กระบวนการดังกล่าวนี้จึงเป็นกระบวนการที่จะเผยเห็นถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ของเยาวชนแต่ละกลุ่ม ดังนั้นผู้เขียนจึงเข้าไปร่วมสังเกตการณ์การทำงานของเยาวชนแต่ละกลุ่ม และพบข้อสังเกตที่น่าสนใจในการประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นยอง” ของเยาวชนแต่ละกลุ่มดังนี้

ประการแรก ในการหาข้อมูลของกลุ่มเยาวชน ผู้เขียนพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า เยาวชนทั้งสามกลุ่มต่างเข้าไปหาข้อมูลในชุมชนทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลบุคคล ในส่วนของข้อมูลเอกสารแต่ละกลุ่มใช้ตำราเรียนวิชาท้องถิ่นของเรา เป็นแหล่งอ้างอิงข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่ม 2 ที่ทำสารคดีเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนได้เอาหนังสือเล่มนี้มาช่วยกันอ่านก่อนที่จะลงไปเก็บข้อมูลจากบุคคลในชุมชน ขณะที่กลุ่ม 3 ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวัดประตูปานอกจากจะเอาหนังสือดังกล่าวเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญแล้ว กลุ่มนี้ยังค้นเอกสารในห้องสมุดของทางวัดและพบหนังสือที่ระลึกงานพระราชทาน

เพลิงศพของอดีตเจ้าอาวาสวัดรูปก่อน จึงได้นำเอาหนังสือเล่มนี้มาเป็น แหล่งข้อมูลอีกชุดหนึ่ง

อย่างไรก็ดีในกรณีของการเข้าหาแหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคลนั้น พบว่า เยาวชนแต่ละกลุ่มจะให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลที่เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป โดยให้เหตุผลกับผู้เขียนว่า “เป็นแก่แล้ว เป็นผู้ใหญ่ หันอะหยังมานัก ถ้ามเป็นเฮาจะได้รู้ดีเฮาปะฮู้” แต่ที่น่าสนใจก็คือว่า ในกรณีกลุ่ม 2 ที่ทำเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนเลือกที่จะหาข้อมูลจากผู้สูงอายุทั่วไปในชุมชน ทำให้กลุ่มนี้ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนที่หลากหลาย และมีหลายส่วนที่แตกต่างจากข้อมูลในตำราเรียนที่กลุ่มเยาวชนได้รับรู้มาก่อนหน้านี้ เช่น ข้อมูลที่แม่อุ้ยขาให้กับกลุ่มเยาวชนว่าต้นมะม่วงจำนวนมากในชุมชนนั้น สมัยก่อนเศรษฐกิจในชุมชนเป็นผู้ปลูกไว้ ไม่ใช่ขายอย่างที่คุณแม่อุ้ยขาได้รับรู้มาก่อนหน้านี้ หรือข้อมูลเกี่ยวกับตำนานคำสาปแช่งผู้ทำลายต้นมะม่วงที่ได้รับฟังมาจาก “แม่อุ้ยนาง” เป็นต้น ขณะที่อีกสองกลุ่มต่างเข้าไปหาข้อมูลจากกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นมัคทายกวัด กรรมการวัด กรรมการสภาวัฒนธรรมชุมชน และอดีตข้าราชการครูในชุมชน รวมถึงเจ้าอาวาสวัด ทำให้ทั้งสองกลุ่มได้ข้อมูลที่ไม่ต่างจากที่รับรู้มาก่อนหน้านี้มากนัก การเลือกเข้าหาแหล่งข้อมูลของกลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่มนี้แสดงให้เห็นนัยยะสำคัญบางประการ ที่แต่ละกลุ่มต่างให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์รับรู้และพบเห็นเรื่องราวในอดีตของชุมชน ดังนั้นในแง่นี้เรื่องเล่าต่างๆ จากผู้สูงอายุจึงถูกส่งผ่านมายังกลุ่มเยาวชน เป็นหน้าที่ของกลุ่มเยาวชนที่จะสืบทอดเรื่องราวนี้ต่อไป แต่ก็ที่น่าสนใจอีกเช่นกันว่ากลุ่มเยาวชนจะเลือกเอาเรื่องเล่าชุดไหนใส่ไว้ในสารคดีของตน ซึ่งจะเป็นการบันทึกเรื่องเหล่านั้นให้อยู่คู่ชุมชนต่อไป

ประการที่สอง ผู้เขียนพบข้อสังเกตว่าในการถ่ายทำสารคดีของเยาวชนแต่ละกลุ่ม เยาวชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการจะแต่งกาย

ด้วยชุดพื้นเมือง ในประเด็นนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าเป็นความพยายามของกลุ่มเยาวชนที่ต้องการจะแสดงออกให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางการแต่งกายของชาวชุมชนวัดประตูปา ดังเช่นที่น้องออยบอกกับผู้เขียนว่า “แต่จะอี่เป็นเอกลักษณ์บ้านเฮา คนอื่นตี้เป็นมาตุเป็นจะได้สู้ว่าคนบ้านเฮาแต่งตัวจะอี่เจ้า” อย่างก็ดีเมื่อผู้เขียนถามเยาวชนที่ใส่ชุดพื้นเมืองว่าชุดที่ใส่อุั้นเป็นชุดแบบชาวยองไซหรือไม๊ น้องวางกลับให้คำตอบกับผู้เขียนว่า “ปะใจเจ้า เป็นชุดเมืองธรรมดาเจ้า ใส่เสื้อบี๊ด ใส่ซิ่นเหมือนกัน แต่ปะได้โพกหัวเลยไม๊ใจชุดคนยองเจ้า” ต่อเมื่อผู้เขียนถามต่อไปว่าทำไมถึงไม๊ใส่ชุดของน้องออยกับให้คำตอบผู้เขียนว่า “แตงกันได้เจ้า คนยองก็ใส่ผ้าเมืองเหมือนกัน” ในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่าการผลิตสารคดีเป็นการผลิตขึ้นบนลำนึกของ “ความเป็นท้องถิ่นพื้นเมือง” ที่ “ความเป็นยอง” เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความเป็นท้องถิ่น ดังนั้น “ความเป็นพื้นเมือง” กับ “ความเป็นยอง” จึงสามารถทดแทนกันได้ในทัศนะของกลุ่มเยาวชน

ประการที่สาม ผู้เขียนพบข้อสังเกตว่าในขั้นตอนของการถ่ายทำการสัมภาษณ์ผู้สูง เยาวชนแต่ละกลุ่มพยายามอย่างยิ่งที่จะนำเสนอเอกลักษณ์ทางภาษาของผู้คนในชุมชนวัดประตูปาที่ส่วนใหญ่เป็นชาวยอง โดยพยายามให้ผู้สูงอายุใช้ภาษาของในการให้สัมภาษณ์ ดังกรณีตัวอย่างการถ่ายทำของกลุ่ม 2 ที่สัมภาษณ์แม่อุ้ยนางถึงสามรอบ เพื่อให้แม่อุ้ยได้ใช้ภาษาของตอบคำสัมภาษณ์ แต่ทั้งสามรอบแม่อุ้ยก็ตอบเป็นกำเมืองบ้างคำไทยบ้าง จนกลุ่มเยาวชนต้องยอมถอดใจไม๊ถ่ายทำใหม่เป็นรอบที่ 4 เมื่อกลุ่มเยาวชนถามแม่อุ้ยว่าทำไมไม๊อุ้กายอง แม่อุ้ยนางก็บอกกับเด็กๆ ว่า “ก่อสูถามอุ้ยเป็นลาว อุ้ยก่อก่อกลาวใส่ก่า” แต่ประเด็นนี้้องแคทต่อว่าผู้เขียนว่า “อ้ายต้นปะน่าจะโดยมาเลย อุ้ยเป็นท่าจะอายอ้ายต้นเลยปะอุ้ยยอง” แต่ผู้เขียนกลับไม๊คิดเช่นนั้น เพราะผู้เขียนพบว่าหากเป็นการพูดคุยธรรมดาจะหวังก่อนการถ่ายทำ แม้ผู้เขียนจะอยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วย แม่อุ้ยนางก็ยังคงอุ้กายองกับกลุ่มเด็กๆ แต่พอเริ่มเดินกล้องถ่ายทำ

แม้ผู้ยกกลับหันไปสู้กำเมืองบ้างคำไทยบ้างเช่นเดิม

ประเด็นนี้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะมาจากการจำแนกแยกแยะการใช้ภาษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการของผู้สูงอายุที่หากเป็นการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการก็จะใช้ภาษายอง แต่หากเป็นทางการเช่นมีการบันทึกเทปวิดีโอก็จะใช้คำเมืองที่ปนคำไทยด้วยในการสื่อสาร อันแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของ “ความเป็นยอง” ในทัศนะของผู้สูงอายุว่า “ยอง” เป็นเรื่องของท้องถิ่นเท่านั้น ผู้เขียนสอบถามเยาวชนกลุ่ม 2 ทำไมต้องบังคับให้แม่ผู้ผู้กำยอง นองแคทซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้กำกับสารคดีของกลุ่มนี้อธิบายว่า “ก่อนเป็นเป็นคนยอง ผู้ยองได้ ตะวามาผู้โดย มาสัมภาษณ์ ก็ยังผู้ยอง ตะก็ผู้ยองพอถ่ายก็ปะผู้ ยอยากหื้อเป็นผู้เพราะว่ามันจะได้ ดูเป็นคนยอง คนดูจะได้รู้ว่าคนยองเป็นผู้อย่างใด” ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนพยายามที่จะนำเสนอ “ความเป็นยอง” ของชุมชนไว้เป็นส่วนหนึ่งในสารคดีที่ตนเองผลิตขึ้น

ประการสุดท้าย เป็นข้อสังเกตจากขั้นตอนการติดต่อสารคดีของเยาวชนแต่ละกลุ่ม ผู้เขียนพบว่าทางเลือกใช้เพลงและดนตรีประกอบในสารคดีของกลุ่มเยาวชน เป็นกระบวนการที่มีการเลือกสรรอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ กลุ่มเยาวชนทั้งสามกลุ่มต่างเลือกดนตรีที่บ่งบอกถึงความเป็นพื้นเมือง โดยกลุ่มที่ 1 และ 3 เลือกดนตรีทำนองพื้นเมืองเป็นดนตรีประกอบ ขณะที่กลุ่มที่ 2 เลือกใช้เพลง “หมู่เฮาจาวเหนือ” เป็นเพลงประกอบ ซึ่งกลุ่มนี้พยายามอย่างยิ่งที่จะหาเพลงนี้มาประกอบสารคดีให้ได้ถึงขนาดที่ต้องตามหาเพลงนี้จากคนทั่วหมู่บ้าน นองแคทให้คำอธิบายถึงความพยายามนี้กับผู้เขียนว่า “ก่อนมันปะมีเพลงยอง เฮาก็เอาเพลงหมู่เฮาจาวเหนือเนี้ยก่าใส่ คนยองก่อนเป็นคนเมืองเหมือนกัน” ผู้ตั้งข้อสังเกตว่าการเลือกเพลงและดนตรีประกอบเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างความหมาย “ความเป็นยอง” ที่เยาวชนแต่ละกลุ่มความพยายามเลือกเพลงให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นที่เป็นคนยอง

แต่เนื่องจากดนตรีที่จะบ่งบอก “ความเป็นยอง” ในความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนคือดนตรีพื้นเมือง ดังนั้นในการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนอะไรที่เป็นพื้นเมืองก็เป็นสิ่งที่จะสามารถ “แทนกันได้” กับ “ความเป็นยอง” ในฐานะที่ “ความเป็นยอง” เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา”

อย่างไรก็ดีผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตถึงกรณีที่กลุ่ม 1 และกลุ่ม 3 เลือกเอาเพลงสมัยใหม่มาประกอบตอนทำยสารคดีในช่วงไตเติ้ลปิดซึ่งเป็นช่วงที่สารคดีได้จบไปแล้ว ผู้เขียนเห็นว่าแม้เยาวชนเลือกเอาเพลงสมัยใหม่มาประกอบสารคดีด้วยก็ตาม แต่เป็นการใช้ประกอบในจังหวะและช่วงเวลาที่ไม่ได้บอกเล่าถึงความเป็นชุมชนแล้ว หากแต่เป็นการใช้ในจังหวะที่จะบอกถึง “ตัวตน” ของกลุ่มเยาวชนเอง เพราะเพลงสมัยใหม่ถูกใช้ในช่วงไตเติ้ลจบที่มีการแนะนำชื่อของผู้ผลิตสารคดีแต่ละเรื่อง ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนทางอัตลักษณ์ของกลุ่มเยาวชนในชุมชนประตูปาที่อยู่ท่ามกลางกระแสการเผชิญหน้าระหว่างกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในชุมชนประตูปากับประสบการณ์ตรงของกลุ่มเยาวชน ได้ออกไปพบเจอกับกระแสโลกสมัยใหม่ภายนอกชุมชน กลุ่มเยาวชนจึงได้แสดงออกให้เห็นถึง “ตัวตน” ของตนเองที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกปัจจุบัน ในแง่นี้ “ความเป็นยอง” เองในทัศนะของเยาวชนประตูปาก็เป็นสิ่งที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกปัจจุบันด้วยเช่นกัน

นอกจากการเลือกเพลงประกอบแล้วข้อสังเกตที่พบในขั้นตอนของการตัดต่อคือ การเลือกรื่องเล่าจากแหล่งข้อมูลบุคคลมานำเสนอในสารคดี ผู้เขียนพบว่ากลุ่มเยาวชนจะเลือกรื่องเล่าที่สอดคล้องกับชุดความรู้ที่เคยรับรู้มาก่อนหน้านี้นั้น เช่นการที่กลุ่ม 2 ตัดบทสัมภาษณ์ส่วนหนึ่งของแม่ผู้ชราที่บอกว่าเศรษฐกิจเป็นคนปลูกต้นมะม่วงออกไป ซึ่งน้องออยให้เหตุผลกับผู้เขียนว่า “ก่อนนั้นปะเหมือนกับคนอื่น คนอื่นเป็นบอกว่าคนยองดีมาจากเมืองยองเป็นคนปลูก ในหนังสือก็บอว่าจะอู้ ก่อเลยตัดอันนี้ออกแต่อันอื่นอู้เป็นอู้ดีก้อเอาไว้” แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญอย่าง

ยิ่งกับเอกภาพของเรื่องเล่าที่จะนำเสนอไว้ในสารคดี ดังนั้นข้อมูลบางส่วนที่เป็นความขัดแย้งกันจึงถูกตัดออกไป

ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาในการเลือกเรื่องเล่าของกลุ่มเยาวชน คือ การที่เยาวชนแต่ละกลุ่มพยายามที่จะนำเสนอภาพคำสัมภาษณ์ของแหล่งข้อมูลทุกคนที่ไปสัมภาษณ์มาไว้ในสารคดี แม้หลายคนจะให้ข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องที่ต้องการนำเสนอโดยตรง แต่กลุ่มเยาวชนก็ยังคงพยายามที่จะนำภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนมานำเสนอไว้ในสารคดีของตนเอง น้องไอซ์ให้เหตุผลกับผู้เขียนในกรณีนี้ว่า “กอสัมภาษณ์เป็นแล้ว เป็นก่อดังนี้กันว่าเขาจะมาใส่ไว้โดย ถ้าเป็นมาดูเป็นปะหันตัวเก่าในหนัง เป็นก่อกจะเสียใจ คนอื่นยังมีเป็นเป็นไต่ปะมี เลยต้องใส่กูคน แต่ก่อดังนี้เลือกอันไหนดีพอเอาใส่ได้ก่ใส่ อันไหนดีเป็นกูปอรู้เรื่องก็เอาใส่อันไหนมันปะกูเรื่องก่ปะเอา” เหตุผลของน้องไอซ์ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น โดยวิเคราะห์แล้วว่า สารคดีที่ตนเองผลิตขึ้นนี้จะต้องฉายให้คนในชุมชนได้ดู ดังนั้นเวลานำเสนออะไรในสารคดีจึงต้องคำนึงถึงคนในชุมชนและผลกระทบที่จะตามมา เยาวชนแต่ละกลุ่มจึงนำเสนอภาพคำสัมภาษณ์ของทุกคน และที่นำเสนอก็คือหลายข้อมูลที่เป็นประเด็นเรื่องความขัดแย้งชุมชนกลุ่มเยาวชนก็จะไม่นำมาเสนอในสารคดีที่ตนเองผลิตขึ้น

การสังเกตกระบวนการผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสิ่งปรากฏให้เห็นสารคดีที่ออกฉายสู่สาธารณชนนั้น เบื้องหลังการถ่ายทำมีกระบวนการวางแผนกันอย่างเป็นระบบ ดังเห็นได้จากสิ่งต่างๆ ถูกเลือกสรรมาแล้วตั้งแต่ในขั้นตอนของการถ่ายทำ เช่น การเลือกชุดพื้นเมืองมาสวมใส่ให้ผู้ดำเนินรายการ หรือแม้แต่การถ่ายทำหลายครั้งเพื่อให้ได้ภาพและคำพูดที่ต้องการ ขณะที่ในขั้นตอนของการตัดต่อก็เผยให้เห็นถึงกลไกการประกอบสร้างความหมายที่มีทั้งกระบวนการเลือกภาพ เสียงบรรยาย เสียงสัมภาษณ์ และดนตรีประกอบ ที่ต่างไม่มีความ

สัมพันธ์กันโดยตรงมาติดต่อแต่งเติมผูกโยงเข้าด้วยกันอย่างมีสัมพันธ์ภาพ เพื่อให้สารคดีที่ผลิตออกมามีความน่าสนใจและน่าติดตาม กระบวนการดังกล่าวนี้จึงแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการประกอบสร้างความหมายของกลุ่มเยาวชนในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสารคดีชุมชน

เมื่อ “ของ” แปรเปลี่ยน: วิเคราะห์ “ความเป็นของ” ในสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนประตูปา

สารคดีชุมชนที่ผลิตขึ้นโดยเยาวชนทั้งสามกลุ่มเป็นความพยายามของกลุ่มเยาวชนประตูปาที่จะนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนของตนเองผ่านสารคดี ด้วยกระบวนการเลือกสรรองค์ประกอบต่างๆ ที่จะทำให้อารมณ์มีความน่าสนใจ แต่ภายใต้กระบวนการดังกล่าวก็เผยให้เห็นถึงอำนาจของเยาวชนในการประกอบสร้างความหมายไว้ในสารคดีที่ผลิตขึ้น สารคดีชุมชนทั้ง 3 เรื่องจึงได้เผยให้เห็นถึงมุมมองและวิถีคิดของเยาวชนที่มีต่อชุมชนวัดประตูปาได้อย่างน่าสนใจดังนี้

ประการแรก หากตั้งข้อสังเกตถึงการเลือกประเด็นที่จะนำมาผลิตเป็นสารคดีชุมชน จะพบว่าสารคดีของกลุ่มเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม ต่างเลือกเรื่องราวเกี่ยวกับความทรงจำในอดีตของผู้คนชุมชนมานำเสนอเป็นสารคดี เพื่อบอกเล่าความเป็นชุมชนประตูปา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีต เรื่องราวประวัติความเป็นมาของชุมชน และเรื่องราวความทรงจำเกี่ยวกับวัดประตูปาซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน สารคดีของเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม จึงมีแก่นเรื่อง (theme) เดียวกัน คือ นำเสนอเรื่องราวในอดีตของชุมชนประตูปา นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนยังให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลที่เป็นคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชนด้วย แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนประตูปาให้ความสำคัญกับการทำสารคดีชุมชน ในความหมายของการกลับค้นหารากเหง้าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในอดีตของชุมชน สารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นการนำเสนอในท่วงทำนองของการโหยหาอดีต ที่ให้ความหมายว่าอดีตเป็นช่วงเวลาที่มีความสุขของ

ผู้คนชุมชนประตูปา

วิธีคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกระแส “ท้องถิ่นนิยม” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนประตูปา ผ่านกิจกรรมการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเยาวชนเองมีโอกาสดำเนินการเข้าร่วมกิจกรรมและสัมผัสบรรยากาศหลายครั้ง จนทำให้ได้อิทธิพลดังกล่าวมาเป็นแนวคิดในการผลิตสารคดีชุมชน ในความหมายว่าอดีตเป็นรากเหง้าที่แท้จริงของชุมชนขณะที่ปัจจุบันชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นหากจะต้องนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนจึงต้องเลือกนำเสนอเรื่องราวในอดีตเพื่อจะให้เห็นความเป็นชุมชนประตูปาที่แท้จริง

ประการที่สอง พบว่าการนำเสนอ “ความเป็นยอง” ในสารคดีชุมชนทั้ง 3 เรื่องของกลุ่มเยาวชนเป็นการนำเสนอผ่านสำนึกของ “ความเป็นท้องถิ่น” มากกว่า “ความเป็นยอง” ดังเห็นได้จากการที่กลุ่มเยาวชนให้ความหมาย “ความเป็นยอง” ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่นชุมชนประตูปา การนำเสนอ “ความเป็นยอง” ในสารคดีของกลุ่มเยาวชนจึงมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ “ตัวตน” ของกลุ่มเยาวชนที่มีการรับรู้ในหลายระดับ ทั้งในระดับท้องถิ่นที่รับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของชาวยอง ขณะเดียวกันก็รับรู้ว่าเป็นบริบททางวัฒนธรรมของสังคมท้องถิ่นล้านนาที่กลุ่มเยาวชนเรียกว่า “พื้นเมือง” และด้วยประสบการณ์การศึกษาของกลุ่มเยาวชนประตูปา ที่ถูกหล่อหลอมโดยอุดมการณ์ของชาติก็ทำให้กลุ่มเยาวชนรับรู้ถึง “ความเป็นไทย”

ในประเด็นดังกล่าวนี้เมื่อกลุ่มเยาวชนต้องเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนของตนเอง จึงเลือกที่จะนำเสนอผ่านสำนึกของความเป็นท้องถิ่น สารคดีชุมชนที่กลุ่มเยาวชนผลิตขึ้นจึงไม่ได้สื่อสารถึง “ความเป็นยอง” อย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นการนำเสนอที่เผยให้เห็นถึงอัตลักษณ์ที่ซับซ้อนและย้อนแย้งกันภายในตัวของกลุ่มเยาวชนเอง ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาษา

ในการนำเสนอสารคดีของกลุ่มที่ 1 ที่บางช่วงก็พูดไทย บางช่วงก็ู้กำเมือง และบางช่วงก็ู้กำยอง ขณะเดียวกันสารคดีของกลุ่มเยาวชนก็เผยให้เห็นถึงการเผชิญหน้ากันระหว่างโลกของ “ความเป็นยอง” ในท้องถิ่นที่กลุ่มเยาวชนเองจะต้องทำหน้าที่สืบสานต่อไปกับโลกของความทันสมัยที่หลั่งไหลเข้ามาในชุมชน กลุ่มเยาวชนเองจึงต้องปรับตัวเข้ากับกระแสโลกดังเห็นได้จากการเลือกเพลงประกอบที่มีการผสมผสานกันระหว่างท่วงทำนองแบบล้านนา กับเพลงที่มีท่วงทำนองสมัยใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของกลุ่มเยาวชนประจวบที่ได้อยู่ท่ามกลางการเผชิญหน้าของท้องถิ่นและกระแสโลก

ประการที่สุดท้าย พบว่าสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชน มีส่วนสำคัญที่ทำให้ “ความเป็นยอง” ที่นิยามความหมายโดยกลุ่มผู้สูงอายุ กับ “ความเป็นยอง” ที่นิยามความหมายโดยกลุ่มเยาวชน ได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกันในสารคดีชุมชน ในแง่ในส่วนหนึ่งของเนื้อหาในสารคดีจึงเป็นการให้ความหมายจากกลุ่มผู้สูงอายุ แต่อย่างไรก็ดีกลุ่มเยาวชนเองก็ได้สร้างความหมายใหม่ที่ทับลงไปบนความหมายเดิม การผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นทั้งการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ (reproduction and reconstruction) ให้กับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นประจวบ ดังเห็นได้จากกรณีการให้ความหมายกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับปาม่วงจุม ซึ่งในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุให้ความหมายว่าเป็นเพียงเรื่องเล่าที่บอกต่อกันมาถึงความเป็นมาของชุมชน แต่กลุ่มเยาวชนกลับประกอบสร้างความหมายทับลงไปว่า เรื่องเล่าต่างๆ เหล่านี้เป็นตำนานที่ลึกลับของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนที่มีต่อเรื่องเล่าของชุมชน เพราะในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุเล่าเรื่องปาม่วงจุมในฐานะผู้ที่มีโอกาสได้พบเห็นของจริง จึงเล่าผ่านมุมมองที่เป็นข้อเท็จจริง แต่กลุ่มเยาวชนซึ่งไม่เคยมีประสบการณ์ได้พบเห็นการมีอยู่จริงของปาม่วงจุม การฟังแต่เพียงเรื่องเล่าจึงทำให้เยาวชนให้ความหมายกับเรื่องนี้เป็นตำนานที่มีความลึกลับ ถึงขนาดที่นำไปตั้งเป็นชื่อของ

สารคดีว่า “เจาะตำนานลึกลับของปาม่วงจุม”

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า “ความเป็นยอง” ในสำนึกรับรู้ของกลุ่มเยาวชนประตูปาถูกนิยามความหมายจากเยาวชนทั้งในฐานะที่เป็น “คนใน” ของชุมชนประตูปา และในฐานะที่มีประสบการณ์สัมพันธ์กับชุมชนภายนอกในระดับที่กว้างไกลต่างๆ กันออกไป “ความเป็นยอง” จึงถูกตีความจากเยาวชนอย่างยืดหยุ่นโดยสัมพันธ์กับประสบการณ์ที่หลากหลายของตนเอง ความยืดหยุ่นในการตีความ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนเห็นได้จากหลายกรณีที่กลุ่มเยาวชนตีความว่า “ความเป็นยอง” กับ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา” เป็นสองสิ่ง “แทนกันได้” ในแง่ที่กลุ่มเยาวชนจึงเปิดกว้างกับการให้ความหมายกับ “ความเป็นยอง” มากกว่ากลุ่มผู้ใหญ่ที่มักมอง “ความเป็นยอง” ในลักษณะที่แข็งตัวและมีรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนเป็นเอกลักษณ์ของคนยอง ต่างจากกลุ่มเยาวชนที่พร้อมจะปรับเปลี่ยนความหมายให้กับ “ความเป็นยอง” ตามบริบทและสถานการณ์สังคมโลกที่แปรเปลี่ยนไป

นอกจากนี้ยังมีประเด็นน่าสนใจอีกด้วยว่า เนื่องจากกลุ่มเยาวชนผ่านการศึกษาในระบบการศึกษาของประเทศไทย ทำให้การนิยามความหมาย “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนมองว่า “ความเป็นยอง” เป็นส่วนหนึ่งของ “วัฒนธรรมท้องถิ่นไทย” อันสอดคล้องกับอุดมการณ์ของชาติชาติที่พยายามปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ในกลุ่มเยาวชนของชาติ ผ่านระบบการศึกษา ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้จึงแสดงให้เห็นถึงอำนาจของประเทศไทยในการครอบงำความหลากหลายทางวัฒนธรรมไว้ภายใต้กรอบของ “ความเป็นไทย”

บทสรุป

การศึกษาเชิงทดลองด้วยการให้กลุ่มเยาวชนผลิตสารคดีชุมชนเป็นกระบวนการศึกษาที่เผยให้เห็นถึงเทคนิคของการประกอบสร้างความหมาย

ที่มีทั้งกระบวนการเลือกสรร การตัดต่อ ทำซ้ำ จัดวาง การผลิตสารคดี จึงเป็นกระบวนการที่เผยให้เห็นถึงอำนาจในเลือกสรรภาพ เสียงบรรยาย เสียงสัมภาษณ์และดนตรีประกอบ ซึ่งแต่ละสิ่งอาจจะไม่มีความสัมพันธ์กันมาก่อนโดยตรง แต่ด้วยกระบวนการตัดต่อ สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะถูกจัดวางให้ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวเดียวกันตามอำนาจในการเลือกสรรของผู้ผลิตที่ต้องการจะสื่อความหมายไปยังผู้รับสารที่ได้รับชมสารคดีชุมชน กระบวนการดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้าง ความหมาย ที่นำเอาความหลากหลายที่ในบางครั้งก็ไม่ได้มีความสัมพันธ์กัน อย่างตรงไปตรงมา มาประกอบสร้างเป็นความหมายใหม่ ผู้ที่มีบทบาท ในการประกอบสร้างชุดความหมายชุดต่างๆ จึงกลายเป็นผู้ที่มีอำนาจ ครอบงำการรับรู้ของผู้คนในสังคม แต่กระนั้นก็ดีการผลิตสารคดีของกลุ่ม เยาวชนก็เผยให้เห็นอีกด้านหนึ่งของผู้ประกอบสร้างความหมายด้วยเช่นกัน ว่า แม้อำนาจหนึ่งของผู้ประกอบสร้างจะมีอำนาจในการครอบงำผู้อื่นผ่านการ ผลิตความหมายจากมุมมองของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันความหมายที่ ผลิตถึงก็หาได้เป็นอิสระจากการถูกครอบงำจากอุดมการณ์ชุดอื่น ที่ผู้ผลิต ถูกครอบงำอยู่ด้วยเช่นกันกรณีของกลุ่มเยาวชนประตูปาที่แม้จะมีอำนาจใน การประกอบสร้างความหมาย แต่ “ความเป็นยอง” ที่ถูกประกอบสร้าง ขึ้นก็อยู่ภายใต้การครอบงำของอุดมการณ์รัฐชาติด้วยเช่นกัน งานศึกษา เชิงทดลองครั้งนี้จึงแสดงตัวอย่างให้เห็นถึงบทบาทและธรรมชาติของผู้ ประกอบสร้างวาทกรรม ทั้งในฐานะผู้มีอำนาจ “ครอบงำ-ชี้นำ” และใน ในฐานะ “จำเลย” ของปฏิบัติการทางวาทกรรมชุดอื่นๆ ในเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ดีงานศึกษาเชิงทดลองด้วยการให้กลุ่มเยาวชนได้ลองผลิต สารคดีชุมชนก็เป็นการศึกษาอีกแนวทางหนึ่ง ที่ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการ ประกอบสร้างอัตลักษณ์ ที่เดิมเคยถูกให้ความหมายว่าเป็นสิ่งที่สามารถ สืบหารากเหง้าความเป็นมาได้โดยตรงไปตรงมา แต่การศึกษาเชิงทดลอง นี้เผยให้เห็นแล้วว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจากหลายสิ่ง

หลายอย่างที่บางครั้งก็ไม่อาจหาความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันได้โดยตรงไปตรงมา หากแต่อยู่ที่อำนาจของผู้ประกอบสร้างจะเลือกสรรมาจัดวางและสร้างความหมายใหม่ให้กับสิ่งเหล่านั้น อัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ลื่นไหลไม่หยุดนิ่งขึ้นอยู่ประสบการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ประกอบสร้างที่มีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. 2544. *ศาสตร์แห่งสื่อแล้ววัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรสโปรดักส์.
- พรพรรณ สมบัติ. 2549. *หญิงชรา: ภาพตัวแทนในรายการสารคดีโทรทัศน์ “คนค้นตน”*. วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรรณราย โอสถาภิรัตน์. 2546. “Visual Anthropology: สื่อทางด้านภาพกับความรู้ทางมานุษยวิทยา,” *สื่อกับมานุษยวิทยา*. จำเริญลักษณ์ ธนะวังน้อย (บรรณาธิการ). หน้า 47 – 84. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วิไลภรณ์ ศรีป่าขาง. 2536. *คนของบ้านเหล่าคู่: ประวัติ ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและเอกลักษณ์*. รายงานประกอบการศึกษาวิชาภาษาและวัฒนธรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เมื่อดี นนทะธรรม และคณะ. 2551. *โครงการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณี ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนวัดประดู่ป่า ตำบลประดู่ป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน*. รายงานวิจัยเสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- สุพล ปาละพงษ์. 2552. *หนังสือเสริมประสบการณ์ ชุดการเฝ้าระวังและสร้างสรรค์วัฒนธรรมท้องถิ่น เล่ม 1 “ชุมชนวัดประดู่ป่าของเรา”*. ลำพูน: สภาวัฒนธรรมจังหวัดลำพูน.
- แสง มาละแซม. 2544. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: คนของย้ายแผ่นดิน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรทัย รุจิราธร. 2541. *พัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์จากปี พ.ศ. 2530 ถึง 2541*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Dayan, D. 1999. Media and Diaspora. In Jostein Gripsrud. (Ed). *Television and commom Knowledge*. London: Routledge.

เชิงอรรถท้ายบท

- ผู้เขียนขอขอบคุณ รศ.กำจร หลุยยะพงศ์ ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับบทความ และคุณ อิศรีย์ เรชะธีระโรจน์ ที่กรุณาตรวจแก้บทความภาษาอังกฤษให้ผู้เขียน
- การเสวนาเกี่ยวกับกลุ่มคนของครั้งแรกจัดขึ้นภายใต้โครงการเสวนาไทยศึกษาครั้งที่ 3 ซึ่งเป็นโครงการของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายหลังจากที่นักวิชาการกลุ่มหนึ่ง นำโดย สรัสวดี อ๋องสกุล ธเนศวร์ เจริญเมือง และแสง มาละแซม (ขณะนั้นเป็นนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ภาควิชาประวัติศาสตร์) เดินทางไปเมืองของประเทศพม่า ร่วมกับพระครูเวฬุวนพิทักษ์ เมื่อต้นเดือนเมษายน 2536 เมื่อกลับมาจึงได้จัดการเสวนาขึ้น

- 3 อย่างไว้ก็ดี ปัจจุบันวิทยาลัยไทยซึ่งมีสถานภาพเป็นวิทยาลัยสมทบในมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางยังไม่มีการจัดการเรียนการสอน
- 4 ผู้เขียนใช้คำว่า “มานุษยวิทยาทัศนาศาสตร์” ตามการให้คำแปลของ ดร. ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล ที่แปลจากคำว่า “Visual Anthropology”
- 5 นำสนใจว่าบางกลุ่มประชากรในชุมชนวัดประตูป่า ใช้ภาษาพูดเป็นเกณฑ์ในการแบ่งประกอบด้วยกลุ่มคนยอง (คนในชุมชนเรียก “คนปากยอง”) กลุ่มคนเมือง (คนในชุมชนเรียก “คนปากลาว”) และกลุ่มคนไทย
- 6 จำนวนคอมพิวเตอร์คุณภาพสูงจำนวนหลายเครื่องที่อยู่ในวัด พระครูไพศาลธรรมานุสิฐธาวาสวัดประตูป่าได้จัดหามาด้วยทุนส่วนตัวของท่านเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอนพุทธศาสนาวินิจฉัย และใช้เป็นสื่อทางการศึกษาให้กับพระเณรในวัดที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับต่างๆ นอกจากนี้ทางวัดยังให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีทางการสื่อสารโดยติดตั้งระบบอินเทอร์เน็ตภายในวัดด้วย ทำให้วัดจัดทำเว็บไซต์ของทางวัดขึ้นและมีการปรับปรุงข้อมูลในเว็บไซต์อย่างต่อเนื่อง โดยนำรูปกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนเข้าไปเผยแพร่ในเว็บไซต์ดังกล่าว
- 7 ทีมงานของผู้เขียนประกอบด้วยผู้เขียนและพระมหาอเนก จันทุโชโต จากวันหนองหล่ม อ. เมือง จ. ลำพูน ซึ่งเป็นประสงฆ์สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีทางด้านนิเทศศาสตร์ และมีประสบการณ์ฝึกอบรมเยาวชนในชุมชนหนองหล่มผลิดสารคดีชุมชนมาก่อน รวมทั้งท่านยังเป็นผู้มีความรู้ด้านโปรแกรมการตัดต่อวิดีโอเป็นอย่างดี ยังมีประสบการณ์เป็นพระวิทยากรจัดกิจกรรมอบรมเยาวชนในเขตพื้นที่ จ. ลำพูนอย่างต่อเนื่อง